

**Sprawozdanie z IV Spotkania Proweniencyjnej Grupy Roboczej
w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu
dnia 14 października 2019 roku**

Dnia 14 października 2019 roku w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich (dalej: ZNiO) odbyło się czwarte spotkanie Proweniencyjnej Grupy Roboczej. W seminarium uczestniczyło ponad trzydziestu przedstawicieli z następujących polskich instytucji: Biblioteki Jagiellońskiej, Biblioteki Gdańskiej PAN, Biblioteki PAU i PAN w Krakowie, Biblioteki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Biblioteki Śląskiej, Biblioteki Uniwersytetu Śląskiego, Bibliotek Uniwersyteckich w Poznaniu, Warszawie, Wrocławiu, Fundacji im. Zofii i Jana Włodków, Instytutu Historii Nauki PAN, Instytutu Badań Informacji i Komunikacji UMK w Toruniu, Książnicy Pomorskiej, Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów, Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej im. E. Smółki w Opolu, Wydziału Historii UAM, ZNiO. Oprócz badaczy zajmujących się kwestią proveniencji w książce dawnej drukowanej i rękopiśmiennej w spotkaniu wzięli udział także specjaliści z tej dziedziny w zakresie muzealnictwa.

Przybyłych powitał wicedyrektor Ossolineum dr Mariusz Dworsatschek. Podkreślił on, że obecność tak wielu przedstawicieli bibliotek wskazuje, jak ważne są badania proveniencyjne nie tylko starych druków, ale też druków nowych z XIX i XX wieku, rękopisów i innych rodzajów zbiorów.

Pierwsza część seminarium poświęcona była badaniom proveniencyjnym w muzealnictwie. Doktor Agata Wołkowska-Wolska z Fundacji im. Zofii i Jana Włodków wygłosiła referat przygotowany wraz z dr. hab., prof. UJ Markiem Walczakiem z Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego pt. *Teoria i praktyka badań proveniencyjnych, wspólny projekt Fundacji im. Zofii i Jana Włodków i Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego*. Na początku przedstawiła cele i działalność Fundacji Z. i J. Włodków, która zajmuje się gromadzeniem archiwaliów i pamiątek związanych z ziemiaństwem polskim. Majątki rodzinne zostały po wojnie skonfiskowane, wiele z nich przez lata uległo zniszczeniu, a ocalałe budynki i przedmioty nie zostały zwrócone pierwotnym właścicielom. Dzieła sztuki ze zbiorów prywatnych znalazły się w muzeach, wiele zmieniło miejsce przechowywania bądź też zaginęło w czasie wojny. Badania proveniencyjne prowadzone w instytucjach pozwalają na ustalenie pochodzenia przedmiotów już znajdujących się w zbiorach, zidentyfikowanie dzieł na aukcjach, a także prześledzenie losów poszczególnych zabytków, czasem już nieistniejących (określanie strat). Prowadzone badania i ustalenia mogą też pomóc

w odzyskaniu dzieł przez pierwotnych właścicieli, czasem w atmosferze sensacji. Portale internetowe, programy telewizyjne mają ukazać właśnie taką stronę badań pochodzenia dzieł sztuki, ich autorstwa czy pochodzenia.

A. Wołkowska-Wolska poruszyła także kwestie metodologii badań proveniencyjnych. Najważniejszymi zadaniami stojącymi przed badaczami jest obecnie uporządkowanie terminologii i utworzenie bazy proveniencyjnej. Istotne jest także nauczanie metod badań proveniencyjnych, które, niestety, nie są przedmiotem nauki podczas studiów. By uzupełnić tę lukę, Fundacja im. Z. i J. Włodków i Instytut Historii Sztuki organizują kursy dotyczące metod proveniencyjnych dla muzealników. Rezultaty prac Fundacji prezentowane są w publikacjach drukowanych, a także na stronach internetowych.

Efekty prac prowadzonych w zakresie proveniencji muzealiów zaprezentowała Maria Romanowska-Zadrożna z Narodowego Instytutu Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów (dalej: NIMOZ). Instytut, który zajmuje się różnymi problemami ochrony zabytków, prowadzi także badania proveniencyjne, organizuje szkolenia w tym zakresie oraz zarządza ogólną bazą wiedzy omawiającą różne aspekty organizacji i działalności muzeów (zarządzanie zbiorami, zalecenia, ochrona i zabezpieczenia, konserwacja, straty), w tym też badania proveniencyjne. NIMOZ upowszechnia również wiedzę o muzeach i zabytkach poprzez publikacje w kilku seriach, m.in.: „Biblioteka NIMOZ”, „Szkolenia NIMOZ”, „Ochrona Zbiorów”, a także czasopisma „Muzealnictwo” i „Cenne, Bezcenne, Utracone”. W serii „Szkolenia” ukazała się publikacja *ABC Podstawy prowadzenia badań proveniencyjnych*. W czasopiśmie „Cenne, Bezcenne, Utracone” poruszana była także tematyka zbiorów książkowych i ich losów.

W drugiej części spotkania skoncentrowano się na problematyce bibliotecznej. Wicedyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie Katarzyna Ślaska przedstawiła referat *Prace nad bazą proveniencji starych druków w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie*. Biblioteka, która od lat dziewięćdziesiątych prowadzi bazę proveniencji ISIS obejmującą 68.000 woluminów (ok. 50%) zasobu, planuje implementację nowego narzędzia bazodanowego. W założeniach miałaby ona mieć charakter ogólnopolski (bibliotekarze z innych instytucji mieliby możliwość wprowadzania do niej danych ze swoich bibliotek), być dostępna online, a dane przechowywane byłyby „w chmurze”. Baza obejmować miałaby także proveniencję różnych kategorii zbiorów (stare druki, rękopisy, kartografia). Dostęp dla bibliotekarzy zabezpieczony byłby hasłem, dla użytkowników byłby dostęp otwarty. Program miałby prezentować dane w rozmaity sposób – poprzez wykresy, grafy. Byłoby możliwe ukazanie także kierunków przemieszczania zbiorów, w czasie i przestrzeni. Zakładany jest zróżnicowany interfejs dla bibliotekarzy i użytkowników. Informacje o książkach

uzupełniałyby skany, zdjęcia, linki do bibliotek cyfrowych. Planowany jest też moduł umożliwiający współpracę między różnymi bibliotekami, obejmujący także możliwość zadawania pytań czy lista dyskusyjna. W założeniu miałyby współpracować biblioteki także ze Szwecji, Rosji, Białorusi, w których przechowywane są książki polskie i z polskich kolekcji. Baza powinna być szeroka, by jak najlepiej wspierać badania naukowe.

Dr hab., prof. UMK Arkadiusz Wagner wygłosił referat pt. *Potencjalne Poszlaki Proweniencyjne. Rzecz o oprawach książkowych*, w którym omówił kwestię oprawy książki jako potencjalnego źródła proveniencji. Podkreślił, że choć analiza tegumentologiczna może dostarczać badaczom informacji dotyczących proveniencji, należy być ostrożnym przy wnioskowaniu. Techniki wykonania oprawy, zastosowane narzędzia, zdobnictwo mogą bowiem wskazywać na miejsce pochodzenia książki i pomóc w datowaniu, lecz należy pamiętać, że wszystkie te elementy mogły być też wykorzystane później i na innym obszarze. Jako przykład podał m.in. radełka późnogotyckie z początku XVI w. i renesansowe z 2-3 ćw. XVI w. zastosowane na polskich oprawach z II poł. XVII wieku, oprawy z plakietami z herbem elektora saskiego użyte po około 150 latach na oprawach toruńskich z przełomu XVII i XVIII wieku, polskie (być może warszawskie oraz gdańskie) naśladownictwa francuskich opraw o dekoracji wachlarzowej z elementami koronkowymi oraz *semé* i *branchages*. Badacz przedstawił także mniej typowe elementy opraw niosące informacje proveniencyjne: grzbiety, obcięcia, znaki wodne na wyklejce oraz makulaturę intrologatorską, a także opisał wtórne supereklibrisy (w tym masujące poprzednie) i błędnie interpretowane znaki proveniencyjne (w tym supereklibrisy tzw. nakładowe króla Stanisława Augusta Poniatowskiego na drukach warszawskich wydanych i prawdopodobnie oprawionych pod jego auspicjami).

Dyskusja, która wywiązała się po referatach, obejmowała kwestię możliwości wspólnych prac badawczych muzealników i bibliologów. Fundacja im. Włodków planuje poszerzenie badań proveniencyjnych także na ziemiańskie zbiory książkowe. W trakcie dyskusji podniesiono kwestię ewentualnych problemów prawnych instytucji państwowych związanych z podejmowanymi próbami odzyskania zbiorów bibliotecznych przez byłych właścicieli – przed wszystkim właśnie z kręgów ziemiaństwa – w przypadku ogólnopolskiej rejestracji proveniencji i udostępnianie jej szerokiej publiczności. Dyskutanci podkreślali, że rejestracja proveniencji przez bibliotekarzy ma charakter naukowy oraz służy poznawaniu zasobów i losów kolekcji książkowych, wzbogacając naukę i kulturę.

Spotkanie zakończono zachęcając do badania i rejestracji proveniencji w zbiorach bibliotecznych i muzealnych. Podczas następnych spotkań Grupy poruszone zostaną kolejne

problemy badawcze dotyczące zagadnień proveniencyjnych oraz prac nad wspólną bazą proveniencyjną.

Po zakończeniu seminarium uczestnicy spotkania mieli możliwość zwiedzenia wystawy „Średniowieczne skarby Ossolineum”

Sporządziła: Weronika Pawłowicz